

Renata Makarewicz

"Lingwistyczne podstawy
początkowej nauki czytania i pisania
po polsku", Elżbieta Awramiuk,
Białystok 2006 : [recenzja]

Prace Językoznawcze 10, 275-278

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

RECENZJE, OMÓWIENIA, ARCHIWALIA, SPRAWOZDANIA

Elżbieta Awramiuk: *Lingwistyczne podstawy początkowej nauki czytania i pisania po polsku*. Wydawnictwo Trans Humana. Białystok 2006

Wśród książek poświęconych nauce czytania i pisania praca Elżbiety Awramiuk wyróżnia się konsekwentnym wywodem prowadzonym z perspektywy językoznawstwa oraz wyjątkowo staranną kompozycją i wynikającą z niej spójnością podejmowanych treści.

Badania nad problematyką czytania i pisania prowadzone są w ramach różnych dyscyplin naukowych, m.in. psychologii, pedagogiki, socjologii, neurologii, a także lingwistyki. To przedmiot niezwykle intensywnych studiów, czego dowodem są liczne odwołania i cytaty.

W Polsce problematyka nauki czytania i pisania stanowiła obszar zainteresowań głównie psychologii i pedagogiki, co spowodowało, że w opisach tego procesu zagadnienia językowe bywały marginalizowane bądź całkowicie pomijane. W wielu pracach jednak umieszczano uwagi o konieczności uwzględnienia w nauce czytania i pisania właściwości języka polskiego. Dotychczas jednak nie powstało opracowanie naukowe badające te zależności. Różne języki wymagają różnych umiejętności w początkowej nauce posługiwania się pisaną odmianą komunikacji językowej.

W książce E. Awramiuk znajdują się wyniki autorskich badań nad zależnością między procesem przyswajania umiejętności czytania i pisania a specyfiką systemu językowego, w którym proces ten przebiega. Autorka zadawała pytania o to, jak polski system językowy ortograficzny wpływa na dobór metod nauczania. Szeroko rozumiany sposób nauczania ma także podstawowe znaczenie dla kształtowania się świadomości językowej dzieci. W naszym kraju nie poprowadzono dotychczas spójnego lingwistycznego opisu, który pozwoliłby uzasadnić stosowane metody nauczania na podstawie wiedzy o systemie języka. W polskich szkołach wprowadza się różne eksperymentalne metody przenoszone z zagranicy, które nie uwzględniają specyfiki naszego języka. Wyniki badań prowadzonych przez E. Awramiuk wiodą ku sformułowaniu postulatywnego modelu kształcenia świadomości językowej na początku nauki czytania i pisania po polsku.

Rozdział pierwszy zawiera prezentację językowego charakteru czynności czytania i pisania. Szczególnie cenne są tu ustalenia terminologiczne. Fakt, że o tym procesie pisali przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych spowodował, że używana przez nich terminologia językoznawcza nie zawsze jest precyzyjna i zgodna z dyspozycjami przyjętymi w dyscyplinie, której głównym zainteresowaniem jest język. Już w zakresie ustalenia jednostek pisma i mowy spotyka się wśród badaczy pewne rozbieżności. Ustalenia terminologiczne wprowadzone przez autorkę *Lingwistycznych podstaw początkowej nauki czytania i pisania po polsku* warte są upowszechnienia, ponieważ w literaturze metodycznej kierowanej do nauczycieli klas początkowych znajdują się liczne błędy i nieścisłości. Czytanie i pisanie stanowi niewątpliwie formę komunikacji językowej. Ten aspekt podejmuje autorka recenzowanej pracy w podrozdziale czwartym pierwszego rozdziału książki. Proponuje uznać czytanie i pisanie za rodzaj subkodu graficznego (s. 40), który umożliwia prowadzenie procesu komunikacji na odległość w czasie i w przestrzeni. Czytanie polega na odkodowaniu graficznych znaków i przełożeniu ich na znaki języka. Nie należy utożsamiać tego procesu z przełożeniem obrazu graficznego tylko na język mówiony, bowiem za nim postępuje proces przywoływania znaczeń. U wprawnego czytelnika pośrednictwo mowy nie wydaje się konieczne. Potwierdzeniem tego faktu są badania skanowania mózgu prowadzone podczas czytania, które dowodzą, że kora słuchowa może być w tym procesie pomijana. W dalszej części rozdziału pierwszego autorka przywołuje i komentuje strategie czytania, dowodząc, że pisanie wymaga większej świadomości językowej niż czytanie.

W rozdziale drugim omawianej pracy autorka przedstawiła zagadnienie czytania i pisania w różnych systemach językowych i ortograficznych. Ten fragment książki ma szczególne walory porządkujące. Prowadzony tok opisu prowadzi czytelnika ku konstatacji, że początkowy proces nauki czytania i pisania jest determinowany przez lingwistyczne cechy języka i warunkowany jest cechami poszczególnych ortografii. W różnych językach nauka czytania i pisania wymaga wiedzy fonologicznej i morfologicznej, a ta zależna jest od cech języka, w którym nauka przebiega.

Rozdział trzeci zawiera bezpośrednią kontynuację prowadzonych wcześniej rozważań, przy czym za przedmiot opisu przyjęto już polszczyznę. Autorka przedstawia ogólną charakterystykę współczesnego języka polskiego, szczególnie akcentując cechy systemu fonologicznego i jego związki z systemem ortograficznym. Pewne cechy systemu językowego pozwalają przewidywać trudności w nauce czytania i pisania. Słuszne wydaje się zdanie autorki, która twierdzi, że „podstawowy problem użytkowników polszczyzny polega nie na tym, jak czytać wyrazy, które widzimy, ale jak zapisać wyrazy, które słyszymy” (s. 120). To właściwości polskiego systemu pisowni powodują, że dziecko jest w stanie stosunkowo szybko opanować zasady zależności między grafemem a fonemem,

a więc interpretować głosowo tekst, którego nie rozumie, ma natomiast problemy z zapisem wyrazu, którego kształtu graficznego nigdy nie widziało. Dlatego zdaniem autorki optymalny wydaje się postulat stosowania metod o charakterze funkcjonalnym, a więc łączenia nauki czytania z nauką pisania, ponieważ dla powodzenia obu czynności istotne jest współwystępowanie procesów analityczno-syntetycznych.

W rozdziale czwartym czytelnik znaleźć może historię i współczesność polskiej metodyki nauczania czytania i pisania. Poddano w nim analizie najpopularniejsze dawne elementarze i współczesne podręczniki do edukacji wczesnoszkolnej. Koncepcja podręcznikowa jest wykładnią koncepcji pedagogicznej. W doborze ćwiczeń, ich układzie, a szczególnie w obudowie metodycznej widoczne jest wybór strategii czytania i metod nauki pisania. Autorka ocenia wybrane propozycje wydawnicze pod kątem zgodności postulowanych metod z właściwościami polskiego systemu językowego. Akcentuje nieprawidłowości metodyczne, których najpoważniejszą konsekwencją jest obojętny stosunek dziecka do języka ojczystego. Lekcje polskiego to lekcje myślenia, sprawności w posługiwaniu się pojęciami abstrakcyjnymi. Definicje przeczące praktycznym ćwiczeniom i intuicji językowej dziecka powodują, że traktować ono będzie wiedzę o języku z niechęcią, a ćwiczenia wykonywać mechanicznie. Skutkować to może niską kompetencją językową.

W rozdziale czwartym znaleźć można wyniki badań nad błędami w piśmie. Po przedstawieniu dotychczasowego stanu badań nad tą problematyką autorka książki przedstawia wyniki badań własnych.

Dopiero jednak w rozdziale szóstym znajdzie czytelnik wnikliwy opis procesu przyswajania istoty pisma przez polskie dzieci. Na podstawie badań własnych autorka interpretuje językowe wytwory małych dzieci. Celem głównym tego opisu nie jest stawianie hipotez rozwojowych, tak jak czynią to badacze psychologii rozwojowej dziecka, lecz ocena poziomu świadomości językowej. W dyscyplinie pojęciowej zastosowanej w recenzowanej pracy upatrywać należy największych jej walorów. Szczególnie zdyscyplinowany w tym zakresie jest podrozdział 6.6 (s. 212–214), w którym autorka w sposób syntetyczny prezentuje własne wnioski dotyczące lingwistycznych uwarunkowań porażek uczniów w nauce czytania i pisania.

Ostatni rozdział książki E. Awramiuk zawiera model postulatywny kształcenia świadomości językowej w związku z początkową nauką czytania i pisania. Autorka podkreśla kluczową rolę kształtowania świadomości fonologicznej. Wraz z postępami w nauce czytania i pisania istotnego znaczenia nabiera świadomość morfologiczna. E. Awramiuk akcentuje rolę kształcenia procesów myślowych opartych na podstawach wiedzy o systemie języka, nie przywiązuje jednak szczególnej wagi do definiowania pojęć. Poglądy prezentowane przez autorkę wpisują się w żywą współcześnie idee kształcenia umiejętności językowych w oparciu na podstawie wiedzy o systemie języka.

Niewątpliwym elementem wzbogacającym omawianą publikację jest zamieszczony w niej aneks, który wypełniają opisy prowadzonych eksperymentów oraz próbki prac dziecięcych.

Dodatkowym walorem książki E. Awramiuk jest jej staranne przygotowanie edycyjne. Konsekwentne opatrywanie tekstu uzupełnieniami umieszczanymi w przypisach, liczne odsyłacze do prac innych autorów, a także uzupełnienia nawiasowe powodują, że lektura nie sprawia wrażenia nużącej, choć przecież stanowi bogatą terminologicznie rozprawę naukową. Czytelnik zawsze może skorzystać z zamieszczonych w nagłówkach poszczególnych stron tytułów lokujących czytaną stronę w całości publikacji poprzez informowanie o tytule rozdziału lub podrozdziału.

Przy całym bogactwie treściowym i licznych walorach omawianej publikacji dostrzec w niej można także pewne zjawiska niepokojące. Za uchybienie uznać można podawanie cytatów tylko w brzmieniu języka oryginału bez umieszczenia bodaj w przypisie tłumaczenia polskiego. Wydaje się także, że zamieszczone w rozdziale piątym wykresy są nie dość przejrzyste, bo prezentowane w nich dane różnicowane są jedynie słupkami w odcieniach szarości.

Podsumowując, należy stwierdzić, że książka Elżbiety Awramiuk *Lingwistyczne podstawy początkowej nauki czytania i pisania po polsku* stanowi interesującą pozycję wśród prac podejmujących opis języka dziecka nabywającego umiejętności czytania i pisania. Językoznawcze oświetlenie badanego problemu stanowi uzupełnienie prac psychologicznych i pedagogicznych. Lingwistyka może dostarczyć licznych inspiracji w zakresie metodyki nauczania języka ojczystego oraz języków obcych. W obliczu jednoczącej się Europy, wymiany kulturowej i kontaktów językowych różnych narodów, świadomość specyfiki języka ojczystego i płynących stąd konsekwencji w nauczaniu polszczyzny w Polsce i w polskiej szkole na obczyźnie jest ważna i warta popularyzacji.

Renata Makarewicz

Robert Mrózek: *Słownik motywacyjny antroponimów przezwiskowych socjolektu młodzieżowego*, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk. Kraków 2007

W wydawnictwie Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie ukazała się praca Roberta Mrózka na temat antroponimów przezwiskowych funkcjonujących w środowisku młodzieży szkolnej. Termin „antroponimy przezwiskowe” zamiast „przezwiska” – „ma sygnalizować fakt, iż w środo-